

16. Az erkölcs és a fenyték története.

Mohács után zablátlanság és erkölcsi züllés állott elő, az erények és emberies érzések pusztulásnak indultak. — A további sütyedésnek a vallás vetett véget, melynek egyesek és a községek meghódoltak, életüket azon az alapon rendezték be s e felett szoros fenytékkal is örködtek. — A hatóságok és a céhek is ily irányban hatottak. — A nemesek zablátlansága. — A nép önérzetes és óvatos természete. — Fegyelmezés a tekintély-hit által. — A vallásos érzületet legelső helyre teszik. — A káromkodás, boszorkányság, babona s ezek büntetései. — A bírák ítéletének alapvonásai. — A lakosság szelid, szeretetteljes természete, a verekedés, szitkozódás, becsület-sértés és haragtartás fenytése. — Barátságos és adakozó természet. — A családi és házastársi hűség és egyetértés, a civódás büntetése. — Az öngyilkosság igen ritka. — A nép derült hangulata és lakmározásai, az iszákosság és koreszmázás fenytése. — A nemi élet tisztasága s a paráznaság büntetése. — A törvénytelen születések hiánya. — Gyakoriatk a vagyon elleni kihágások. A tolvaj és rabló világ kifejlődésének okai. — Hatósági eljárás a helybeli és idegen tolvajok ellen. — Az éjjeli kóborlás. — A nyájak tolvajai. — Néha a bírák is gyanuba esnek. — A tolvajok üldözése, a tolvaj pásztorok. — A nép önálló és bátor, azonban dacosságra is hajló. — Gyü-lött és unott a robot és a közmunka. A mezőgazdasági kihágások. — A lázongó hirbe keveredés. — A király és kormány iránti hűség, katonáskodási készség. — A büntetések nemei és mennyisége. — A különféle fenytékek alkalmazása. és statisztikája. —

Az erkölcsi tönköt, melyre a nemzet számot tevő része a mohácsi harcmезón jutott, a bekövetkezett százados háboruskodás természetesen nemcsak nem orvosolta, hanem még növelte és veszélyesebbé tette. Az ellenkirályok versengései és hadjáratai, melyekkel egymás erejét rongálták és a hazanyugalmát feldúlták, a vesztegetések, melyekkel a

befolyásos párthiveket magoknak szerezték, az urak szabadon űzött garázdaságai és birtokfoglalásai, s a török háború, melyben az ország részei és lakosai a félhold martalékául estek s a kényökedvők szerint kalandozó rabló hajduk és magyar katonai csapatok, melyek a nyomorult lakosságot még megmaradt csekély vagyonából is kifosztották: minden törvényt és hatósági tekintélyt felforgattak, minden féket és gátat elszaggattak, mely azelőtt a lakosság előtt szent volt s azt a bünöktől óvta. A mint a birtokos nemesség innét elmene-kült, feloszlottak a vármegyék, püspökségek és káptalanok is. Megszűnt az anyaországgal s a főkor-mányszékekkel való kapcsolat, melyet, úgy a hogy pár évtizeden át csupán a gyulai vár portyázó csapatai erőszakosan tartottak fenn. A török főbenjáró bűnnek tekintette »a vármegyéskedést«, a mind-untalan garázdálkodó katonai csapatok semmibe sem vették a tulajdonjogot s mindenik a női szemérmét: a nemesség és a közrendü lakosság lelkét tehát oly erkölcsi züllés fogta el, minőre azelőtt alig volt példa. A jellemtelenségben és hűségtelenségben pedig az ország főméltóságai, Váradi, Perényi és Török Bálint jártak elől, kik önérdékből most egyik, majd másik király pártjára állottak: nem csuda azért, hogyha a nemes urak is egymás megrablásában, kölcsönös öldöklésekben, szentségtörésekben s egyéb gonosz tettekben versenyeztek egymással.¹ A józan mértékletesség, önzetlen emberszeretet és erkölcsi tisztaság erényei úgyszólván kivesztek: miért is a legmagasabb fokra hágott romlottság miatti siralmakat az e korbéli egyházi íróknál kivétel nélkül feltaláljuk. Ez általános felfordultságban az emberi érzések oly elvadulása állott be, melyet iszonyat nélkül nem olvashatunk. Básta katonái ép

¹ Katona, Hist. Crit. reg. Hung. XX./I. 549. 630.

oly keresett kinzásokkal pusztították az embereket, mint Schwarzenberg és Nádasdi vitézei, kik a Pápán fellázadt vallonokat elevenen nyúzták meg, vizi malom kerekéhez kötötték, cséplőkkel verték agyon és éhes kutyákkal tépették szét s több efféle.¹ A nép nem sajnálta földönfutókká vált urait, mert a jobbágyság elnyomását az ember telenségig csigázták, mi ellen olykor még a rendi országgyűlés is felemelte szavát.² A tisztartók kegyetlenkedése annyira általános volt, hogy azt a nemzeti szokáshoz és jellemhez tartozónak tekintették.³ Egykoru lelkészek tehát a nemesség és az ország nyomorult sorsát Isten ítéletének hirdették, mely az elhatalmasodott gonoszság miatt bocsáttatott rájuk.⁴ Az efféle tanokban a nép lelkiismerete is nyilatkozott. Látta a nagyok szörnyű lakolását, a bűnök iszonyatos következményeit s jobbik részének, öröklött vallási hajlamainak és társas ösztönének engedve, hajlott az Isten embereinek intésére: azért, mikor körülötte a törvényes rend alkotmánya minden ízében recsegett és töredezett, a maga eszéhez nyult s lassanként megtanulta féken tartani a maga rossz indulatait. Az egyház, főleg a svájci reformáció mintájára az alföldön berendezkedett református egyház, isteni félelmet s szigorú erkölcsi tisztaságot követelt tőle. A községek, az egyszerű paraszt bírák, természetes eszökkel belátták, hogyha a bűn útjára térnek, a szétzüllést és megsemmisülést ők sem kerülhetik ki. Szorongatott helyzetök, koronként átélt roppant veszteségeik és szenvedéseik megerősítették szívökben gyöngeségeiknek s az Istentől való függésnek érzését. Az erőszakos

¹ U. o. XXVII. 668.

² L. egyebek közt 1547: XXVI. t.-c.

³ Verancsics Katonánál, i. m. XXIII. 351.

⁴ L. Bornemissza, Mélius, Monoszlói s a többiek predikációs könyveit.

rázkódások eltördelték ugyan a földesurak pálcáját s az ő jobbágyi láncukat, de rájuk zuditották a török igát és a kóborló, rabló katonák erőszakosságait: — s a lelki megrendültség következtében megalázkoónak, inkább mint valaha. A »pápás« egyház régi hatalma és fénye elveszett ugyan — s ebben is Isten ujját látták s nem is sajnálták, — de megmaradt az Isten igéje, melyet a prédikátorok hirdettek és ők — akartak tovább is Istennek szolgálni. Most hát magok a községek szervezték demokratikus elvek szerint a magok egyházait. Ők gyakorolták annak minden hatalmát és magokra vették terheit. A bírák magok közzé ültették a prédikátort, hallgattak Isten szavára s theokráciát állítottak fel, hogy a nemesség és a főurak részéről terjedő erkölcsi »veszetség«-nek gátat vessenek s Istennek uralmát és az erkölcsök tisztaságát helyreállítsák és fenntartsák: mert kézzelfogható volt, hogy nekik is egyedül ez szolgál javukra és megmaradásukra. Így történt, hogy a török uralom egész ideje alatt városunknak mindig volt papja és iskolatanítója. A török, bármily becsmérően nyilatkozott is a keresztényen vallás »hiábavalóságáról«, nemcsak elnézte az egyházi új szervezkedést, hanem a vallás gyakorlását nem egyszer elő is segítette azzal, hogy engedelmet és útlevelet adott a községeknek, hogy magoknak távoli helyekről is egyházi tisztviselőt vigyenek, megkövetelte, hogy a városok és faluk a lelkészek és az egyházi határozatok iránt minden tisztelettel legyenek, sőt olykor, mint a simontornyai pasa rendeletéből látjuk, az egyháziasság, isteni félelem és erkölcsi tisztaság követésére nézve maga is igen tüzetes és szigorú utasításokat adott ki:¹ 1669. mindezt annyival inkább, mert a jó községi szer-

¹ Lásd ezeket Tóth Ferencnél, Magy. prot. ekleziák története, 1808. I. 151—4. II.

vezet fenntartása s kellő működése neki is nagy érdekében állott, mivel különben jövedelme csökkent vagy veszett volna el s mivel maga is az isteni félelemnek, az erkölcsnek, a jó rendnek és fegyelemnek volt barátja.¹ Ily behatások alatt a vallásos hit s az erkölcsi tisztaság a hódoltság egész idején szilárdan állott a városban is, s az előljárók az egyházi, erkölcsi és bűnügyeket egész buzgósággal iparkodtak jó rendben tartani s a polgári törvények ide vonatkozó határozatait teljes szigorral kezelni annyival inkább, mert ezek jóformán a vallás parancsai után igazodtak.

A város utolsó elpusztulása után is első gondjuk volt a visszatért települőknek papot hozniok s a templomozást és iskoláztatást helyreállítaniok. A hosszú bujdosás még inkább megszűrte a népet s a bírák szigoruan megkivánták a beköltözött idegenektől a vallásosságot és az erkölcsi fedhetetlenséget. Sokáig magok ítélkeztek a legsúlyosabb bűnesetekben is, a mint a török alatt megszokták, annyival inkább, mert vármegye és úrszék nem létezett, a kincstári katonai tisztség s az ezt követő új földesurak pedig távollétök miatt az erkölcsökkel nem sokat törődhettek, a püspöki és káptalani székek meg, habár tényleg már be is voltak töltve, de több évtizeden át nem voltak úgy berendezkedve, hogy régi törvényes joghatóságaikat és feladataikat gyakorolhatták volna. A községek mégis szokás szerint a házasok és jegyesek közti viszályokat, a szemérem elleni vétkeket és némi részben a bűbajosok pereit — átengedték a magok lelkészeinek. Bíráink tekintélye tehát igen megnövekedt. Mindenki ő bennök látta az isteni és emberi

¹ E részben érdekes, a mit egy Törökországban utazott magyar nemes elbeszél Galeotínál, *De dictis et factis Matthiae regis*. Schwandtner kiadása II, r. 416—417. ll.

törvények egyedüli tolmácsait és őreit. Ők fenn tudták tartani a magyar törvények érvényét akkor is, mikor a török alattvalói voltak. Olykor ki is mondták, bár ez rájuk nézve nagy veszéllyel járt, hogy a magyar király jogara alá adják magokat. Elfogadták a vármegyék, országgyűlések és a magyar földesurak felőlök való rendelkezéseit s fizették az ezek által is rájuk rótt adókat, bár a török császárt és a földesurakat is alig bírták kielégíteni. S ez a hűség és lelkiismeretesség a haza és annak intézményei iránt, — volt másik fő tulajdonsága a lakosság erkölcsi természetének.

A mint azonban idővel a vármegyei és földesúri joghatóságot helyreállították s kellő szervekkel ellátták: a város hatósága is szűkebb korlátok közé szorítottatott. A megyei és uradalmi tisztviselők átvették a törvényes hatáskört az egyházak, a köz-erkölcsök ellenőrzése és a bűnök fenytése tekintetében is. Hozzájuk méltán sorakoztak a szerényebb igényü, de hatásukban nem kisebb jelentőségű céhek, a jó erkölcsnek, fegyelemnek és illedelmes magaviseletnek valódi nevelő intézetei és iskolái. A felső kormánysszék, a helytartótanács, is adott ki koronként egy némely elharapódzott bűn, főleg a tolvajlás, rablás, istenkáromlás korlátozása végett megfelelő rendeleteket.

Mindezen hatóságok egyaránt parancsolták és kötelezővé tették a vasárnapi templombajárást, tiltották a henyeséget, fényűzést, korcsmázást, lopást, paráznságot stb. s az akkori viszonyokhoz képest okos és gyakorlatias utasításokat és szabályokat adtak ki s foganatosították az erkölcsi fedhetetlenség fenntartása, a vétkek és bűnök megelőzése s az elkövetett gonosz tettek kinyomozása és megtorlása tárgyában.¹

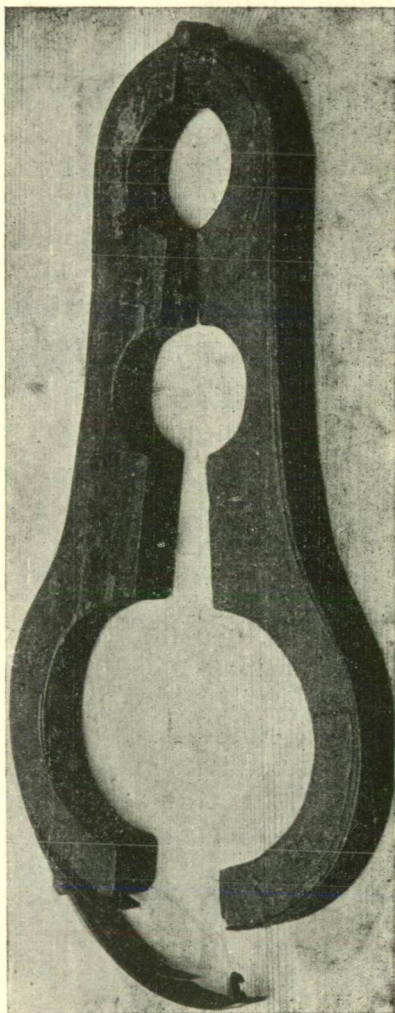
¹ Mindezekre nézve l. különösen Csongr. m. rende-

Minthogy a lakosság túlnyomó részben mezei életmódot folytatott, nem csekély mérvben elmaradt a művelt társasélet formáitól és az illendőségi szabályoktól, melyekből csupán az iskolákban, egyházában és hatóságaitól nyerhetett valamelyes oktatást. A templomi illendő és csöndes magaviseletre azonban a mesterek és lelkiatyák mellett általában az e célra oda rendelt városi kisbírák is hathatósan oktatták, bár néha még ennek sem volt foganatja, úgyhogy a kath. lelkész e miatt az ifjúságot kénytelen volt az oltártól, az evangéliumtól és a tabernaculumból kirekeszteni s a templom hajójába utasítani. Egyébként az erények követésében és a bűnök kerülésében mindenkinél csupán az isteni félelem és a súlyos büntetések szolgálták indító ok gyanánt: jutalmat — a mennyekben kívül — és kitüntetést a jóért nem igényeltek. Még az iskolákban sem voltak ösztöndíjak, csupán a szegényeknek szóló jótétemények, ezek is nagyon szűkek. Ellenben a rossz cselekedet szigorú büntetését mindenkivel éreztették. A büntető eljárásnak, mely a kínvallatással már a vizsgálatnál kezdődött, kérlelhetetlen szigora, sőt kegyetlensége, a hegedűben való kísértetés, a botozás, a bilincsekbe és súlyos láncokba való tevés vagy verés, a kalodába való zárás, a kipellengérezés, a sanyaru raboskodás, a városból való kicsapatás, az akasztás és a fejjétel, melyeket néha a tagok kerékkel való megtörése előzött meg: méltán elrettentőleg hatott az emberekre s a vétkes hajlamok elfojtására vezetett. Különösen fő gondjuk volt az előjáróknak és a felsőbbeknek egyesek kevély és makacs természetét s henyélési hajlamát megtörni, a

letét 1807-ről. V. lt. Rvi. 36. cs. 96. sz., a htt. 1794-ki rendelkezéseit (u. o. 99. sz.) és a városi kapitány teendőiről és hatásköreiről szóló 1821-diki szabályrendeletet (u. o. 10. cs. 160. sz.)

dologtalanokat, betyárokat, szolgálatra és munkára szorítani, a csavar-
gást, éjjeli kóbor-
lást, dorbézolást és
házasságtörést, stb.
megakadályozni s
ekkép a kihágá-
soknak és gonosz-
tetteknek elejét

venni, a mi,
annak ellenére,
hogy a közrend és
biztonság fenntar-
tása igen csekély
számú tisztviselő-
re és fogadott sze-
mélyre volt bízva,
a lakosság, nev. a
gazdák és gazda-
fiak közül rendszer-
esen kinevezett
felügyelők és örök
(a tűz-házgazdák,
utca-kapitányok,
tizedesek, kisbírók,
lándzsások s több
effélék) közremű-
ködésével rendszer-
int sikerült is, —
a nemesek kivéte-
lével, kik a köz-
rend és hatóság
alól, a mikor lehe-
tett, magukat ki-
vonták, külön kiváltságos helyzetükre támaszkodva,

128. sz. A kaloda.¹

¹ A városi néprajzi muzeum bírtokában.

— a bírák fenyítő eljárásából nem ritkán gúnyt űztek, s a kik épen ezért a garázdaságban és fegyvelmezetlenségben tűntek ki a többi lakosok felett. Nemes ember telkére, mikor lopott vagy más rosszat tett, a káros, habár azt egészen kapujáig nyomon követte is, be nem tehetette lábát, mert amaz rálőtt vagy egyéb halálos csapást mért reá. Még legszerencsésebb volt az a gazda, ki szolgájának vagy barompásztornak nemest fogadott, mert ez, ha hűség volt benne, legalaposabban elbánhatott a kiváltságos tolvajokkal. Olykor azonban a hatóság túltette magát a kiváltságokon s a tetten ért nemesekkel is igen röviden elbánt. Így a rettenthetetlen s vad erélyű B. Keresztes, ki a kezei közé került úri gazembert a városházán arra kényszeríté, hogy »most már tisztítsa ki kend itt a pervátát«!

A hatóság éber és lelkiismeretes eljárásának egyébként az lett eredménye, hogy a nép erkölcsi természete általában tiszta és nemes maradt, s a legtöbb családfő legfőbb törekvésének azt tartotta, hogy a becsületet maga és háza népe mindig megőrizze. A benszülöttek e nemes példaadásának meg volt fékező hatása a másunnét jöttekre is, a mennyiben zablátlanságra hajlottak volna, de sokan közülök régi otthonukból is jó, vallásos és tiszta erkölcsi érzületet hoztak magokkal. Mind a mellett csapásnak kell elismernünk a közerkölcs szempontjából a lakosság megelegyülését, annál fogva, hogy az uradalmi tiszték, kik a jobbágyok szaporodásának örültek, nem vették komolyan az új telepések erkölcsi igazolását, hanem könnyű szerrel bárkinek helyet adtak a városban, jóllehet tudnivaló, hogy az ilyen költözködők nem kis része a jó erkölcsre nincsen disponálva. De a szegénységet kötelező ősi rendtartások s a fennálló szabályok értelmében is mindenki természetesen találhatta, hogy a százados zűrzavarok és zivatarok után csak

nemrég visszatért közbátorságot, rendet és hatóságokat meg kell becsülni s ezek tekintélyét tiszteletben kell tartani, ámbár a lakosság a hódoltság alatt megszokott önállóságától és szabadosságától csak nehezen vált meg s ezért képtelenség lett volna azt kívánni tőle, hogy a viszonyok változával a jobbágyi megalázkodást egyszerre magára vegye. Ez akaratosságot az uradalomnak a testi büntetések sűrű alkalmazásával sem sikerült megtörnie, sőt ennek az a rossz következése lett, hogy növelte a nép nyakasságát, mely a durvaságot durvasággal viszonzta, a hol pedig, mint a városnál és egyháznál, a botot mérsékeltebben, vagy éppen nem alkalmazták, ott a nép még kevésbé is fogadott szót. Az inspektort és egyik-másik tisztet, olykor a bírakat is veréssel fenyegette ugyan, de arra alig volt példa, hogy a fenyegetést be is váltotta volna. A hosszú magára hagyatás, a háborúk és rablócsapatok erőszakosságai, a mezei és pusztai életmód sanyaruságai, óvatossá és bölcsesé (olykor ravasszá) tették a parasztot, okos életelvekkel töltötték meg, óvták az elbizakodástól s kíségtették a legnagyobb bonyodalmakból is a nélkül, hogy az urakra és nemesekre szüksége lett volna, kiktől különben is sok méltatlanságot tapasztalt s kik iránt már előre gyanut táplált és elzárkozott. Csak a nehezebb jogi kérdésekben, melyekhez a tanult és képzett elme szélesebb látóköre és tapasztalatai kellettek, ingadozott és vallott szégyent a bírák elméje. Néha azonban egyszerű és könnyű kérdésekben is megbotlottak, a világos törvényt, sőt saját rendelkezéseiket is átlépték, mikor t. i. a tiszta lelkiismeret és az erős erkölcsi érzés bennök elhomályosult: de ilyenkor becsületök és tekintélyök elvészett. Mindazáltal közrendet és bátorságot s a bűnöktől való tartózkodást az egészséges közszellem, a családok és céhek szigorú fegyelme, az egyházak, az

uradalmi és vármegyei közegek így is képesek voltak megőrizni, melyek nyomása alatt a méltatlan bírának is tartózkodniok vagy helyőkről mielőbb pusztulniok kellett. Egyébként a bírák minden alkalmmal intették a népet az illedelmes és tisztességes magaviseletre, a mit ez meg is fogadott. Az idősb előljárókat az utcán köszönteni s szavukat megfogadni kellett. A kapitánynak feladata volt az egyes családok erkölcsét házaiknál is szorosan ellenőriztetni. Templomban, templomkerítésében tilos volt a lökdösődés, felkiáltozás, ujjongatás, s erre a szószékből oktatták a népet, de, mint láttuk, a templomokban e célra oda rendelt városi tizedesek is ügyeltek, kik a kihágókat igen rövid uton, ott a helyszínén, testi büntetéssel is fenytették.

Az isteni félelmet általában a legelső erénynek tartották, ezért a templomokat szabályszerűen és buzgón látogatták s az egyházakat kegyes adományokkal és végrendeleti hagyományokkal is támogatták, a mint erről később tüzetesebben szólnunk. Az istenkáromlást, népünk ez ősi bűnét, melyet a mezei életmód is nagyon elősegített, az országgyűlési,¹ nádori,² megyei,³ helytartótanácsi⁴ és községi tilalmak minimumra szorították vissza, mert ellene a botot (nemeseknél a bírságot), besoroztatást, egyházkövetést, sőt olykor — régi törvények alapján — a halált is (legutolsó példa 1775-ből) alkalmazták, s a büntetésből azoknak is kijárt, kik a káromkodást hallották, de nem jelentették fel.⁵

¹ Mellőzve a régieket, l. egyebek közt: Erd. orsz.-gyűl. végz. 1556-ból Szilágyinál, Erd. orsz.-gy. eml. I. 470.

² 1665-ből Gyárfásnál, Jász-kun tört. IV. 494.

³ Pestmegye 1660-ban halállal fenytetti a káromkodókat. (Hornyik, Kecskemét tört. II. 485.) Borsod-Csongr. m.-i. végzések 1671., 1683-ból. Borsod m. Statutumai Proth. 9. fol. 16.

⁴ Ujabb, 1844-diki rendelet V. ltrban.

⁵ Úriszék végz. Publikációk jkve.

Már az erdélyi országgyűlés egy fél napi kézi kalodát (nemes emberre 1 frtot) szabott a »lélekkel való szitkozódásra«. ¹ Bíráink az »attával« s egyébféle-képen való káromkodásra 100 pálcát mértek, | 1726. egy férfit pedig »tüzes teremtetten, kurvától szakadt« szidalmiért »keményen megpálcáztattak«. | 1744. Altalában a káromkodóra 30—60-at, olykor a kalodában, később már csak 12-öt csapattak. De 1781-ben a káromkodó borbélyt még 24-re ítélték. Ezen innét azonban nem igen vették szorosan e vétet, nem is került, a ki feljelentse, miért is az a korszak vége felé már el volt terjedve, a mint ezt a város, a megye, az úriszék és a kánoni látogatások jegyzőkönyvei egyaránt bizonyítják, s ritkaság számba ment az a szállás, melyben nem gyakorolták. Ilyen volt egyebek közt a Kenéz Pál vár. esküdté, a Mátyás-halom táján, melyet épen ezért »szent tanyának« neveztek el. A bűbájosságot vagy boszorkányságot is azért tartották oly | 1782. nagy bűnnek, mert Isten megtagadásával járt együtt s azzal, hogy az ember az ördöggel lépett cimboraságra. Ez okon fenyíté bírsággal és korbácscsal a tanács a babona egy némely nemeit, minő a rósta-hányás, mellyel leginkább az asszo- | 1751—64. nyok akarták egymás tolvajságát kideríteni² és a »sors gyakorlás«, melytől eltévelyedett marhák iránt kértek utbaigazítást,³ bár ily babonás esetek igen ritkán fordultak elő, miért is az egyszerü megintésnél nem igen mentek tovább a bírák, noha a jóslók, bűbájósok, kuruzslók ellen a törvény nagyon súlyos büntetéseket szabott. A bírák józan és nemes lelkületére vall, hogy ezeket szorosan nem alkalmazták, sőt a bűbájosságot, mikor más vétékkel

¹ Szilágyi, Erd. orsz.-gy. eml. VII. 512—3.

² V. tjk. II. 169. 384.

³ U. o. Proth. decision. IV. 117.

kapcsolatban lépett fel, még enyhítő körülménynek is tudták be. Gyors és helyes felfogás s alapos ítélőképesség a népnél nem tartoztak a ritka adományok közé, bár a természetes józan elme működését zavarták a képzelet szertelenségei, a hagyományos nézetek és előítéletek s az első benyomások hatásai. A bírák ítéletét általában természetes józanság, okosság s nem ritkán bizonyos csendes humor jellemezte. Így például A. és H. szolgálgegynek tréfás mese megfejtéseért fogadtak egy bornyuba. A. elvesztette a fogadást, de mikor megadásra került a sor, nem a maga bornyát, hanem egy fiatal menyecskéét adta H.-nak. Évek múltán, mikor már a szolga a városból megszökött, a menyecske apja panaszt tett a bírák előtt, kik úgy ítélték, hogy H. adjon a menyecskének egy 3-ad fű marhát vagy készpénzzel fizesse ki. Ha pedig »H. sajnálná a maga kárát, menjen az elszökött szolga után és ha megtalálja, a mit tőle mese megfejtésével nyert, vegye meg«. H. tehát, minthogy időközben a marhát egy sertésért elcserélte, fizetett a menyecskének hat forintot. Pár hó múlva a szökött cseléd vissza jött a városba s a felek ismét a tanács elé kerültek — igazságért. Ez pedig így hangzott: »Jóllehet ugyan, hogyha eleintén ez a dolog megtudódott volna, ilyen bolondságért mindketten megpálcáztattak volna, mindazáltal, ha már H. 6 forintot fizetett (noha ebbe neki semmi kára sem volt, ha sertést cserélt a más marháján), ezzel ő elégedjék. A. pedig, hogy koldus létére másszor ilyenféle bolondságra ne vetemedjék, 12 pálcákkal büntetődjék.«¹

A lakosság lelkét bizonyos erkölcsi nemesség jellemezte, melyből akkor sem vetkőzött ki egészen, mikor vétekbe esett. Ezért az ilyenek kérdőre vonatván, — rendszerint beismerésben voltak. Egyéb-

¹ V. tjk. II. 380. 386.

ként pedig szelidség, nyájasság és szeretet töltötte el hozzátartozói és az idegenek irányában, mely a vendégszeretet gyakorlására is mindig kész volt. Már Szőnyi Benjámint igen jámbornak festi a népet, midőn írja: 1753.

»Ennek természeti nem is oly, mint másnak,
Hogysem mint szolgája legyen a vad Mársnak:
Inkább áll kaszáznak, inkább áll kapásnak,
Inkább esik sásnak, mint fegyverfogásnak.«

Volt gazdaember, a ki rendeletbe adta ki fiainak és szolgálóinak, hogy a vendégségben megittasodókat kímélettel és óvatosan rakják kocsira, hogy semmi tagjok sérülést ne szenvedjen s úgy szállítsák haza; a tanyai gyümölcsfák termésének tolvajait pedig meg ne verjék, hanem csak békességesen riasszák el, mert »elég baj nekik az is, hogy megszűröl elgyalogolnak és szorongattatást szenvednek azért a veszendő gyümölcsért«. Mikor azonban sodrából kihozták az embereket, a békés indulat sokaknál gyorsan s olykor igen csekély okból az ellenkezőre is átcsapott, midőn szitkozódással, botokkal és bicskával támadtak egymásra, a mi néha-napján, leginkább ivás közben fordult elő. Mint-hogy a nép önérzetes és büszke volt, legtöbbször a becsületét és jó hírnevét sértő támadásokon jött indulatba. Az egyébként csöndes és alázatos emberek ilyenkor bőszerű indulattal estek egymásnak s rögtön elégtételt szereztek magoknak, miből természetesen, verekedés is származott. Pedig a hettyke durvaságot és tiszteletlenséget a tanács mindig kész volt letörni. Péld. egy férfit, ki a főbíró (Szabó Gergelyt) csak Gecinek, a papot (Füredit) »Füredi gazdá«-nak említette s hetvenkedett, hogy neki senki sem parancsol, feleségét káromolta s több efféle cselekedett: 30 pálcára és egyházkövetésre ítélt. 1754.
A szitkozódást, »mocskos és fajtalan beszédet«,

egymás becstelenítését sem hagyta büntetlenül, ha elébe került. Egy embert, ki a másikat »vén kutya, vén pogány« szavakkal illette, 60 pálcára és kipelengérezésre ítélt: később csak 20—24 pálcát | 1728. vagy korbácsot mondott ki efféle vétségekre, melyekhez olykor még a sértett fél megkövetése is tartozott. Hasonló büntetés járt annak a máshitűnek is, ki a református vallást becstelenítette.¹ | 1800. Gyakorta kerültek bírák elébe veszekedő és szitkozódó asszonyok. Ezek a pofozkodásért, egymás »lekurvázásáért« első esetben 3—12 frtra, ismétlődés esetén megkorbácsolásra ítéltettek. A birói eljárás jellemzésére közöljük a következő esetet: | 1753. »Csávas K. Ferencné és Sánta Kanászné« szöbul összekapván, egymást becstelenítették és kurválták: de minthogy szemre-kelvén, a dolognak investigatiója alkalmatosságával, egyik a másik ellen semmit nem próbálhatott, hanem mindketten egyenlőknek találtattak, in sui demeritum és következhető gonoszoknak eltávoztatására 20 korbács ütésre büntetettek.«² Az egymást szidalmazó házastársak is ilyen formán lakoltak. Súlyosabb büntetés járt azért, mikor valaki a várost megátkozta. Az ilyent kiűzték a határból. A becsületsértésért, melyért különösen sok nő tett panaszt, általában 30—200 pálca vagy korbács járt, idővel kevesebb és kevesebb, olykor a szitkozódót »nyelv-váltság« címén 12—40 frtig bírságolták. Verekedések esetén a súlyosabb testi sérelmet okozók »a borbély fáradságán« kívül 12 frt »vérbírságra« olykor kisebb összegekre büntetettek, melyek $\frac{1}{3}$ -ada a sértett felet, olykor pedig a bírót illette. Egyébként közönségesen 12 pálca járt a verekedőnek. Ez azonban csak később volt így. Az utolsó település első évtizedei | 1720—40.

¹ V. tjk. III. 40. 41.

² U. o. II. 207.

alatt még 100 pálcában és egy évi, bilincsből teljesítendő közmunkában s ezen felül olykor még tetemes bírságban szabták ki a büntetést.¹ Egy esetben V. becstelen szókkal illette P.-t s azt mondta, hogy »Ha minden vagyonom megbánja is, meghuzakodok P.-vel s ha leüthetem, megtaposom a nagy hasát.« A tanács ekkor V.-nek elvette szállásföldjét s őt P.-től jó távolra helyezte el, azon kívül pedig 12 frtra és P. megkövetésére ítélte.² Két szomszéd négy év óta haragudott egymásra s mindent elkövetett egymás boszantására. Egyik a másik agarainak lábát elvagdalta, egymás udvarára, sőt ajtaja elébe rondítottak, s több efféle. Szóval »egymást annyira megháborították, hogy a templomba sem járhattak«. A tanács mindenikre 12—12 forint bírságot szabott azzal az ígérettel, hogyha ezután is ilyeneket követnek el s templomba nem járnak, 24—24 forintra büntettetnek.

| 1752.

Egyébként a népnek barátságos hajlamai voltak mindenki irányában osztály és felekezeti különbség nélkül.³ A katolikusokat a törzslakosság egyszerűen »atyafiaknak« nevezte. Az idősebb a fiatalabb első látásra »öccsének« szólította és tegezte, a fiatalabb pedig az idősebbet »bátyjának« hitta s »megbecsülte«, vagyis kendezte. A bajba jutottakat, szerencsétlenség által sújtottakat mindig kész volt a lakosság segíteni. A megszorult zsellér bizalommal fordult a gazdához, kinél dolgozni szokott, mert ez ajándékkal vagy kölcsönrel ment támogatására a szűkölködőnek. És nemcsak a helyi egyházak s iskolák érezték minduntalan a jó lelkek ezen gondoskodását, hanem a távolabb lakók is. Bizonyoságot tehetnek erről a fentebb említett máramaro-

¹ Proth. Judic.

² V. tjk. II. 198.

³ Brüne'k jószágigazgató (1831—42.) V. lt. Rvi. 10. cs.

siak, de a többi városok is, melyeknek tűz vagy más csapás által sújtott lakosai részére a bírák gyűjtést szoktak rendezni. Így nyertek tőlünk Kecskemét 1794—5-ben 43 forintot, 632 véka búzát, 165 darab szalonnát, 56 sajtot, — 1819—20-ban 450 frt, 44 mázsa búzát, 290 kenyeret, 10 zsák lisztet, 8 véka árpát, 3 véka kukoricát, 1 zsák tarhonyát, 4 mázsa 99 font szalonnát és füstölt húst, stb. Gyula város 1801—2-ben 540 forintot, 9 kocsi kenyeret, 34 zsák búzát, 63 sajtot, több zák lisztet, szalonnát s ruhadarabokat, Győr 1810-ben 330 forintot, Pozsony 1810-ben az élelmiszereken kívül 264 frtot, Makó az 1830-diki árvíz alkalmával 183 forintot, Kunszentmárton 1823-ban 112 frtot, Nagykőrös 1826-ban 835 forintot, Szalonta 1834-ben 223 forintot, Miskolc 1845-ben 95 forintot, stb. Ilyes alkalommal, mint már említők, az inség-sújtott hely küldöttjével együtt városi esküdtek járták fel az utcákat kocsikkal s szedték össze az adományokat, melyeket rendszerint testvéries hangon írt vigasztaló és résztvevő sorok kíséretében egy esküdt felügyelete alatt küldtek el magok szerkerén a szerencsétlenség színhelyére, honnét meleg hangu köszönő sorokat kaptak. Azt pedig eleitől fogva mindenki természetesen dolognak ítélte, hogy a helyben lévő inségen a helybelieknek s főleg a bírának kell segíteniök, mely tisztet ezek, mint előadásunk fonalán láttuk, a sűrűn beállott szűk esztendőkből, drágaság s tűzi szerencsétlenségek idején a lakossággal együtt mindig egész készséggel teljesítették.

A házastársak és családtagok törhetetlen hűséggel ragaszkodtak egymáshoz s ezt nem csökkentette a szigorú fegyelem s testi fenyték sem, mely alatt a férj nejét s egész családját tartotta. Az öreg Kincses gazdát a Tó-szeren a nagy árvíz házába szorította, melyben betegen feküdt s mene-

nekülni nem tudott. Szerencsére, a fia épen haza érkezett akkorra, mikor a ház már düledezni kezdett. Azonnal a vízbe vetette magát s az öreget hátára vévén, mindaddig cipelte, míg valamelyik ismerősénél száraz helyen el nem szállásolta. — Egy férj gyanakodásból »véletlenül« haza jött szombat este, | 1732. mikor is neje e szókkal fogadta: »Az ördögök miért hoztak most haza, hogy nem tudtál odaki veszni.« Mire a férj botot ragadott s elverte a menyecskét, úgyhogy fejét is beszaggatta, kezét pedig eltörte. Az asszony ágyba esvén, a jegyzőt hívatta s tanúk előtt végrendeletet tett, melyben meghagyta, hogy »mivel rossz szavaimért megérdemeltem a vereséget, azért, ha ma meghalok« — uramnak semmi baja se essék, »mert nem ő az oka, hanem a ki uramnak elvádolt és én magam, s átkozott legyen, valaki az én halálomért megöletné«. ¹ — A feleség mások előtt »uram« néven említi férjét, a kit soha sem tegezett: míg a férj nejét mindig te-nek szólította. Egymást elhagyó házaseleket a bírák és lelkészek nem tűrték meg a városban s ilyeneket csakis a korszak vége felé találunk. A felnőtt gyermekek (»kisebbik gazdák«) ősi szokás szerint házközösségben éltek szüleikkel; testvéreikkel és ezek családjával; s az öreg gazda tekintélye, ki törvényt szabott az egész háznak, elég volt az egyetértés és a házirend fenntartására. Ha a gyűlölködés erősebb volt, a bírák pert osztottak az atyafiak közt s szét is választották őket, megszüntették az együtt lakást azzal a rendes kijelentéssel, hogy »az atyafiaknak jobb távolból szeretni egymást, mint közelből civakodni.« A civódás és veszekedés azonban még idegenek közt is igen ritkán fajult emberöléssé vagy gyilkossággá. A török iszonyu bírságot szabott arra a községre, melynek határában megölt emberre talál-

¹ Városi Testamentum könyv, III. 8.

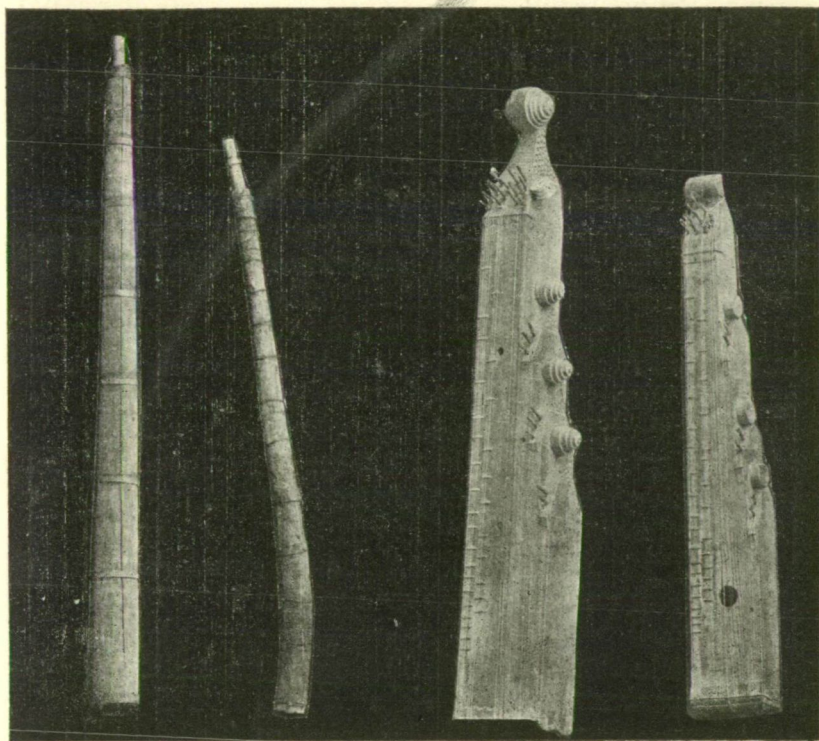
tak, s magok a bírák is, habár a pallos-jog gyakorlására Bercsényi is felhatalmazta őket, nagyon ritkán mondtak ki halálos ítéletet. Mikor a vármegye helyreállott, ennek törvényszéke és a földesuraság hasonlóképp óvakodtak attól, már csak azért is, mert igen szűk és keresett volt a jobbágy. Magzat előlé-sének, boszorkányságnak, gyilkosságnak volt rendszerint halál a büntetése: de már a lopást, parázna-ságot, káromkodást, részegséget csak az első évtize-dekben fenytették azzal, míg a gyülevész nép erkölcsét erősebb kézzel kellett fékezni: Öngyil-kosságra sokáig általában nincs példa.¹ Valaki kísér-létet tett erre, miért is egy évi közmun- [1736] kára ítélték.

Teljes elismerést érdemel a lakosság kedélye és mérséklete is, mellyel szenvedélyeit és vá-gyait fékezte. A nép természete derült nyugodtságra hajlott s a legtöbhnél csendes humor fűszerezte a társalkodást minden alkalommal, melynél fogva az eseteket, tárgyakat és saját helyzetét is rendszerint derült vagy nevetséges oldalairól fogta fel, vagy ilyen szíhékkel látta el. A mulatásban és lakmározás-ban alkalomadtán kedvét találta; a családnál történt minden nevezetesebb eseményt, születést, házaso-dást, halálozást, disznóölést s b. felhasználta illetén hajlamai kielégítésére s ebbeli örömeiben senki által sem engedte magát korlátoztatni. A református egyházlátogatóság ugyan a bírakkal egyetértve kimondta a kállító eltörlését,² de ennek [1766] semmi foganatja sem lett. Mindazáltal a tisztességre és elégségre rendszerint vigyázott a nép, s orgiákra és garázdaságokra nem engedte magát ragadtatni.

¹ A reformátusoknál ezer halálozásra öngyilkosság esik 1780-ban 1, 1790-ben 3, 1800-ban 3, 1810-ben 8, 1820-ban 3, 1830-ban 7, 1840-ben 11, 1847-ben 20.

² Ref. e. tjk. I. 149.

Minthogy a szőlőskertek bőven termettek, a bor és pálinkafogyasztás ellen nem lehetett panasz, mindamellett ez a gazda házaknál csak addig tartott, míg a házi készlet ki nem fogyott, a mi nyár felé

129. sz. Vizi dudák és tamburák.

már beállott. Ezentúl megvolt bor nélkül is a család s korcsmákba leginkább csak a dologtalan és szolgálat nélküli fiatalság járt olykor-olykor, részegségig azonban ritkán ittak. Feltűnő, hogy a XVIII. században ledér férjes nők e részben még a legényeken és férfiakon is túltettek, mire hihetően az

adott okot, mert a férjeket élethivatásuk távol tartotta a várostól. A baj elfajulásának azonban az előjáróság útját tudta állani, mert a korcsmázást, részegséget bottal, korbácscsal és 2—3 napi elzárattással lakoltatá, bár egyébként rajta volt a bormérések szaporításán.

Tiszta volt általában a házas és a házasságon kívüli nemi élet is s e részben nemcsak a tisztviselők, hanem az egész lakosság szakadatlanul a legszigorubbán vigyázott; a családok és rokonok nem tűrték a félrelépést, még kevésbé a kicsapongást s a vétkesnek lakolnia kellett. Az emberek e részben annyira féltékenyek voltak becsületökre, hogy még a gyanusítástól is iszonyodtak. Nemcsak a nők, hanem a férfiak is keresetet indítottak az ellen, ki felőlök, habár idegen helyen, valami félrelépést hiesztelt. A másutt elkövetett kihágásért különben egyházkövetés és pálca járt. A régibb országos törvények e részben még szigorubbak voltak s a nős paráznára egyenesen pallost szabtak. Paráznaságért s házasságtörésért eleintén a vármegye is ha- | 1730. lállal fizetett,¹ kevésbé súlyos eseteket azonban a lelkészek elé utasítottak. A vétkeseknek általában espereshez s papi törvényszékekhez is | 1720—30. kellett járniok.² Ha a férj »meggráciázta« az elesett nőt, halálos büntetését 100 korbácsra változtatták, de egyszersmint kitiltották a városból. Ké- | 1706. sőbb a meggráciázott menyecskéknél 40—40. korbácscsal megelégedtek. Férfi és nő, kik nem voltak házastársai egymásnak, együtt nem lakhatott: ha mégis együtt találtatott, »gyanuság okáért vagy nagyobb gonosz eltávoztatásáért« megbotoztatott, ha

¹ Ezt azonban elengedték a házastárs kívánságára s korbácsra mérsékeltek. Példák V. lt. Rvi. 2. cs. 129. sz. (1753-ból.)

² Az úriszék jkve.

egyébként a rossz nem bizonyult is reájok. Egy ember, ki az özvegy asszonytól csókot kívánt, sőt tréfából rosszra is kérte, 10 forint birságot | 1749. fizetett.¹ N. Mihály és F. Erzsébet ellenben térítvényt adtak magokról, hogy »ha ennek utána csókolódásban vagy egyéb fajtalan társalkodásban tapasztaltatnak . . . . . fővételeire sentenciáz- | 1728. tassanak«. A nőt, kit a pásztoroknál találtak, vagy apja házánál, holott férje már más városba költözött, tizenkettőig csapatták, ép úgy, a férj kívánására, a betyárral való társalgásért, habár a* férj semmi rosszat sem bizonyíthatott, valamint férje elhagyásaért is, kit azonfelül haza is | 1760—70. kísértettek. Egy férjes nőt, ki a katonákhoz adta magát, megkorbácsoltak s a városból kicsaptak. (Ez utóbbi úgy történt, hogy a bűnös után, kinek olykor kolompot is kötöttek nyakába, sarkába egy cigányt rendeltek, ki őt menet közben verte.) Szabad személyek, kik más városba mentek, hogy valakivel együtt élhessenek, haza kerülvén, megverettek vagy megbirságoltattak. A tetten ért vétkesek később 50—200 botot, a nők ugyanannyi korbácsot kaptak s ezen kívül egyházat is kellett követniök,² vagyis a templom előtt egy e célra rendelt kőre (szégyenkő) felállaniok s ott, olykor letakart ábrázattal, a lelkész által szájukba adott bűnbánó és bocsánatot kérő igéket fennhangon a gyülekezeti előtt elmondaniok. A hibás nő büntetését a férj bocsánata mindenkor enyhítette a bírák előtt, de súlyos bűnök elbírálásánál írást kellett adnia magáról, hogy ha visszaesik, aláveti magát a halálos büntetésnek is.³ A családi tiszta életet eleitől fogva

¹ Ref. e. tjk. IV. 158.

² Az ekklésia követőkről némely időszakban rendes jegyzéket vezettek a lelkészek.

³ L. Csongrád m. legrégibb bűnügyi jkvét (Prothoc. Crimin.) a vármegye ltrában.

folytonosan nem kissé veszélyeztették a magánházakhoz beszállásolt katonák, a foglalkozás nélküli legények, vagyis betyárok, és a juhászok, kik a város szélein legeltetve, be-be szöktek nyájaiktól a városba, vagy magokhoz kicsalogatták a fejrészemélyeket, bár, ha az eset napfényre jött, a tetteket igen súlyosan lakoltatták s amazokat a városból is kitiltották.¹ Fattyugyermekek leginkább a katolikusoknál születtek, kik közt sok volt a másunnét jött és idegen cseléd.² Ugynevezett »rossz személyeket« a bírák nem tűrtek a városban, ha mégis itt találtak, megcsapatás után kitiltottak. A bordélyt a lelkészek, mikor a bírák elnézők voltak, följelentették a vármegyére is.³ A mely háznál fiatal emberek (béresek, bojtárok steff.) és nők ejjelenként »korhel kompániába« összejöttek, a házi asszonyra 24 korbácsot, a mindkét nemű fiatalságra pedig 12—12 botot s illetőleg korbácsot szabtak ki a bírák,⁴ legtöbb esetben pedig, régebben, a | 1772. a gazda házát lerontották, őt magát a városból kiűzték, s neki házépítésre többé engedélyt sem adtak.⁵ Később megelégedtek annyival, hogy | 1755. a szabad személyt szállást-adó gazdájával együvé kötve, a szokott módon kicsapatták a városból. A gyanus házak látogatásáért 24—36 korbács vagy pálca járt; általában azok, kik méltán gyanura adtak okot, habár a rosszat rájuk bizonyítani nem lehetett is, bot- vagy korbács büntetésben részesültek. Ez állott különösen a katonákkal társalkodókra. Egy kétnejuségben élő férfit lefejeztek, vaíamint | 1780.

¹ Több példa Proth. decision. partic. extra consens. V. Itrban.

² A kath. hal. anyakönyvek után. (Egyebek közt 1775—6. táján.)

³ Bengyel plébános panaszlevele a várm. Itrban.

⁴ V. tjk. V. 1. 2.

⁵ U. o. II. 226., más eset 1732-ből.

egy diákot is, a 12 éves lányon elkövetett erőszakért.¹ E szigorú eljárás hatását nagyon zavarta az előjáróság egy-egy tagjának kihágása. Így a XVIII. század elején a megyei törvényszéki ügyész ellen, ki halált kért a paráznákra, szolgálója emelt panaszt erőszakértelért; máskor meg a város gazdasszonya esett meg, miért a lelkész a bírák ellen szószékből kelt ki. Mindazáltal az ilyen botrányok igen ritkán fordultak elő s a paráznák elleni szigorú eljárás a lakosság nemi életének oly tisztaságát eredményezte, hogy törvénytelen szülöttek a városban egyáltalán az egész időszak alatt ép' oly ritkaság számba mentek,² mint a házassági elválások.

Sokkal kevesebb erőt tanusított a lakosság a maga birtványának fegyelmezésében. A ragadozási hajlandóság, mint e mű II-ik kötetében láttuk, öröklő baj volt fent és alatt. A vitézlő némes urak és a szerte csatangoló török és magyar katonák évszázadokon át egész nyíltan raboltak az alföldön, a folytonos hadjáratok miatt pedig az egyéb fajta közönséges rablók és tolvajok is elszaporodtak, a kik működésének a rengeteg puszták és nádasok buvóhelyei, a megye és közigazgatás megszűnése, majd ennek felállításával a marosi rác határőrség szomszédsága igen kedvezett, mely utóbbinak területén a megyei közegek többé nem üldözhatték a tolvajokat, úgyhogy az e miatt valóságos melegágyává lett a gonosztevőknek. Ezeken kívül hozzájárultak e hajlam kifejlesztéséhez a pásztor és mezei életmód, mely az embert és vagyonát elvonta a hatóságok és embertársak őrködése és oltalma elől. De legnagyobb baj volt a gazdálkodási rendszer

¹ Kath. hal. anyakönyv.

² A reformátusoknál 1750—60-ban egyáltalán nem voltak törvénytelen születések. Ezer születésre esett 1770-ben 6, 1780-ban 3, 1790-ben 3, 1800. és 1810-ben 6—6, 1820-ban 20, 1830-ban 12, 1840-ben 21, 1847-ben 11.

hibás volta s a kereset elégtelensége, melynél fogva az nem nyújtott annyi munkát és jövedelmet, hogy belőle a vagyontalan lakosság megélhessen s ezt az esztendő fele részében keresetlenségre és semmittevésre kárhoztatta. E miatt aztán a szegénység, mikor kenyere és tűzrevalója elfogyott, kényszerítve volt a lopásra és ragadozásra, ha koldulni vagy éhen halni nem akart, a kortársak pedig, kik e helyzetet ismerték, emberi érzésből, félelemből vagy kapzsiságból elnézték, sőt elő is segítették a vétket s ezért orgazdákká és bünpalástolókká váltak, sőt a szegény üldözött betyártól elismerésöket és rokonszenvéket sem tagadták meg, főleg miután azokban olykor nemes és elismerésre méltó vonásokat (leleményesség, jószívűség, bátorság) is eleget láttak. A tolvajok nagyrésze rendszerint pásztorokból és betyárokból került ki annyira, hogy a betyár fogalom később azonos lett a tolvaj-rablóéval. Az uraság, a vármegye és a községi előjáróság ugyan kifogyhatatlanok voltak az ezek elleni rendszabályok alkotásában és megújításában,¹ melyek azonban, bármily eszesen és nagy emberismerettel szerkesztették is azokat, kellő foganat nélkül maradtak már csak azért is, mert a hatóságoknak kellő számu és állandó közegei nem voltak a vétkesek üldözésére és kézrekerítésére s mert az emberies gondolkozásu táblabírák, a kik tudták, hogy a törvény korlátait a végső szükség szaggatja el, a tolvajok és rablók ellen hozott régi, kegyetlen törvényeket még a rögtön ítélő bíróságok idején sem hajtották szigoruan végre.

Legnagyobb szigort mégis a földesúrak fejtettek ki. Péld. Károlyi Sándor, mikor a várost átvette, leg-1722. első levelében meghagyta a bírának, hogy »egy rendes akasztófát állíttassanak az gonoszok megzabolázására«. Nagy kár, hogy ezek tetemes része minden időben épen az ura-

¹ Egyebek közt V. lt. Rvi. 36. cs. 67., 70., 99. sz.

ság által a határba (Mártély, Sámson, Földvár) letelepített idegen dohánykertészekből telt ki, a kiknek ragadozásai ellen a bírák minduntalan panaszolkodtak. De hát az év nagyrészében ezek is dologtalanságra és keresetnélküli állapotra voltak kárhozthatva. Mindezek a tolvajságra hajló elemek egymással olykor össze is játszottak az orgazdaságban s egymás barmára, ménesére vagy házához hajtogetták a lopott jószágokat. Nem ritkán hozzájuk csatlakoztak a külső csaplárosok is, kik sokszor ellátták és elbujtatták a tolvajokat, úgyhogy a tanács e miatt a nagy hajlasi család lerontását is szorgalmazta az uradalomnál. |1814. Általában tilos volt a pásztoroktól a gazdaság tudta nélkül jószágot venni, valamint a bojtároknak nyerges lovat tartaniok, bár ily módon képtelenné váltak az elveszett marha és a jó paripán nyargalászó betyárok keresésére és üldözésére. A tolvajok és betyárok a tulajdonost, olykor a pásztort le is ütötték, s e miatt a pásztorságra nem épen könnyű dolog volt becsületes embert kapni. |1819—20. Leginkább a lovat, ökröt, juhot és sertést ragadozták, de elvitték a kunyhókból a pásztorok és napszámosok eleségét és szerszámaikat is. Különösen kegyetlenek voltak a másunnét ide került rablók s ezért a jövő-menő idegenek, csavargók forgalmát mindenkép' ellenőrizni és megnehezíteni kellett. Ezekről az írásos igazolványt már a XVIII. század első felében megkivánták. Tilos volt 24 pálca mellett nekik a városban s a nyájaknál szállást vagy cselédi állást adni bejelentés nélkül;¹ éjszaka lámpás nélkül az utcán járni vagy a kocsmában időzni.² Szokásban volt a csavargót és a szállásadó embert nyakuknál fogva összekötve kísértetni ki a városból a város szélén lévő akasztófaig.³ Az idegen és utlevél nélküli csavargókra az országos hatóságoknak s az uradalomnak is folytonosan nagy gondja volt s utóbbi tüzetes rendszabályt is adott ki |1791. ellenök, együvé foglalva őket a pásztorokkal és cselédekkel. Benn a városban is gyakoriak voltak a ház feltörések, kiadások, nádlopások s ezért volt 6—24 pálca alatt tilos az »éjjeli kóborlás«, vagyis utcánjárás. A megfogott tolvaj a kárt megtéríteni tartozott s 100—300 botot kapott. Az újratelepülés időszakában több rovott multu ember fészkelte be magát a városba, kiknek egy része a büntetés

¹ Helytartótan. rend. 1794. márc. 21-ről.

² Várm. rend. 1807. dec. 1-ről.

³ Proth. decision. part. extra conses. IV. köt. 50. l.

elől, menekült ide. Azért ez időből példák vannak rá, hogy a tolvajsáért akasztással fizetett a vár- | 1717—50. megye, de az sem volt ritkaság, hogy a rossz ember nálunk teljesen megjavult. Így egy nemes valami »ökörbaj« miatt kénytelen volt kiköltözni Szabolcsmegyéből: nálunk tehát álnév alatt telepedett meg, meghonosult s mind maga, mind háznépe és utódai oly fedhetetlen magaviseletet és becsületességet tanusított, hogy ezek egyike idővel főbíróvá választatott, mely után néhány évtizeddel a család visszavette valódi ősi nevét, nyíltan is nemeseink sorába állott s ivadékaik köztünk mai nap is becsületben és tisztességben élnek. Leggyakoribb volt a lopás a pusztán, a nyájaknál, különösen a méneseknél. Ha a tolvajok ellen nagyon szigorúan alkalmazták a törvényt, pásztorokat alig lehetett találni, mert a meglevők is felmondták a szolgálatot, mivel vagyoniuk és életök forgott veszélyben. Ilyenkor a tanács úgy rendelkezett, hogy a barom- és | 1804. ménes gazdaságokat arra kötelezte, hogy a gazdaságok mindenike hétről-hétre egy-egy lovas embert adjon, kik csapatokba osztva a város hadnagyának vezetése alatt szüntelen kerülték a pusztát s kivált éjjel a pásztorokkal együtt vigyáztak a barmokra, egyszersmind megkérte az uraságot, hogy azoktól a gazdáktól, kik tolvajságban vagy orgazdaságban részesek, vegye el a tanyaföldet, melyen a lopott jószágot elrejtették.¹ Korábbi években, mikor még a földnek nem volt becse, az ilyen embere- | 1724—40. ket jó magas bírsággal (25—40 forint) s ezenkívül kitiltással sújtották. Ez időből volt rá példa, hogy a bírák magok is orgazdaság gyanujába estek. V a s F e r k ó és társai, híres lóköltők, ugyanis több szép csikót elragadoztak, miglen hurokra kerültek s a szegedi katonai | 1717. ispánság előtt »bőrükkel lakoltak«. K á r o l y i S á n d o r a bírákat az eset felől azzal értesíté, hogy »ha talán többen is volnának részesek e bűnben«, a kir. ispánságot »másfél száz tallérral elégítsék ki«, annyival inkább, mert a lopott lovak egyike is megért 100 tallért.² Tiz-tizenöt évvel később V é k o n y (más néven Csécsi Nagy) J a n k ó egész rablóbandát tartott, vakmerő és kegyetlen tetteivel nagy vidékeket tartott rettegésben s országos nevezetességre tett szert. Végre a zsványt Szerencsen elfogták, a mikor | 1731. egyebek közt azt vallotta, hogy ő a vásárhelyi bírákkal

¹ V. lt. Rvi. 3. a. cs. 122. sz.

² V. lt. Rvi. 2. cs. 15. sz.

és gazdákkal is jó lábon állott, kik a lopott jószágoknak helyet adtak s neki előre barátságosan meg is izenték, hogy rejtse el magát másuvá, mert a vármegye üldözi. E vallo-más igen nagy feltűnést keltett s Károly király füleihez is eljutott, ki az ügyet külön rendelettel utalta a vármegyére. Igen nagy számu tanukat hallgattak ki, de a bírákra egyéb nem sült ki, mint hogy egy alkalommal, mikor a lopott jószág megkerült, nagyobb veszedelemtől tartván, »a tolvaj kurucokat elhocsájtották« — egyébként Nagy Jankót mindig üldözték. A törvényszék tehát feloldotta a bírákat a tolvajokkal cimborálás vádjá alól s nekik erről hiteles bizonyítványt is adott.¹ Az előjáróság buzgalma nemsokára ezután abban nyilvánult, hogy olykor 30—40 fegyveres embert ültetett fel, olykor a jegyző vezetése mellett, egy-egy veszedelmesebb tolvaj ellen, kik aztán a szomszédos községekkel egyetértve, hajtóvadászatot tartottak a rossz emberekre. Ez volt a »paraszt vármegye«, melyhez eleink főleg a korábbi időkben sűrűn folyamodtak, s melyet a helytartótanács azzal támogatott, hogy az elfogott tolvajok után 10 frt jutalmat biztosított.² Károlyi Sándor különöseu panaszkodott, hogy az alföldön a lólopások igen elhatalmaztak, mi miatt ő maga is sok kárt szenved. Különösen elszaporodtak azok a nyomtatás elvégződése után, mikor t. i. a szegény emberek a külső munkából kifogytak s a betyárok száma egyszerre megnövekedett. Ugyanez az eset volt inség és drágaság idején, a mikor a tolvajok és rablók száma, mint ezt a kultörténetben annyiszor láttuk, következetesen mindenkor hirtelen felszaporodott, annak igazolására, hogy az emberek legnagyobb részét csakugyan a nyomasztó szükség hajtotta a törvény megrontására. Még a pásztorok gyakori tolvajúsága is e kénytelenség felől tanuskodott, mert ezek nyári keresete kevés volt ahhoz, hogy belőle télen is megélhessenek, bár másfelől, mint fentebb érintettük, életmódjuk is kecsegtette őket a tilosra. Köztök is legrosszabb hirők volt a kanászoknak,³ kik a rétségek és zombékok, nádasok és tavak buvóhelyei közt legeltették a sertéseket, úgyhogy már életmódjuk is előkészítette őket a tolvajságra, miért is a helytartótanács régóta úgy rendelkezett, hogy a sertések marhaleveleit is kötelezővé

¹ Proth. Criminalium causerum etc. Az úriszék bűnügyi legrégibb jegyzőkönyve Csongrádm. Itrában.

² Az 1791. márc. 21-iki rend.

³ V. tjk. II. 1758-ból.

tette, a kanászokra pedig külön felügyelőket rendelt, kik azokat hetenként kétszer meglátogassák, a »sor-pecsenyét« tilalmazta, s a döglött sertéseknek nemcsak füleit rendelte megmutattatni, hanem egész testét.¹

A török világban, a százados magára hagyatottság alatt a város mindenféle hatóság illetékességét és jogosságát kétségbe vonhatta s ezért rendszeren csak az erőszaknak engedett. A pásztor és mezei életmód a vizen járással együtt — szintén jó iskola volt az önállóság és bátorság kifejlesztése tekintetében. Mindezeknél fogva az egyébként békés és szelid nép minden helyzetbe bele tudta magát találni, a legnagyobb rosszat is el tudta tűrni félelem nélkül s szive akkor sem remegett, mikor a veszéllyel és a harc rémeivel, melyekben a korábbi századok alatt annyi része volt, kellett szembe néznie. E tekintetben csupán a nagy pestis és kolera tettek kivételt, melyek ismeretlen és heves támadásaikkal a tömegeket egy időre megzavarták és megdöbbsentették. A nép ezen érzélgést és ellágyulást nem ismerő természete azonban gyakran fajult nyakassággá és dacossággá is, mely a később alkalmazott törvényes zabolát sem akarta elfogadni s eleitől fogva mind végig sok gondot okozott az előjárásának és még többet a földesuraságnak, mely utóbbik eljárását az egész közönség, beleértve mindenek előtt a bírákat is, gyakorta igazságtalannak és törvénytelennek bélyegezte. Az uradalmi tiszték és egyéb közegek sűrűn alkalmazott fenyítéke ily körülmények közt semmi jót sem eredményezhetett, sőt még inkább növelte a paraszt nép dacosságát és féktelenkedési hajlamát s rontotta annak erkölcsét. Az egyébként kitarthatóan, pontosan és jól dolgozó parasztság a gyűlölt és unott robot munkára pontatlanul állott ki, dolgát felületesen s azzal a szándékkal végzé, hogy a sár-

¹ Az 1791. márc. 21-ki rendelet.

kában lévő uradalmi cselédek és tiszteket kijátszja s kényszerített dolgával minél kevesebb hasznot tesz, — másfelől az uraságtól neki járó javadalmakat és haszonvételeket minél inkább kizsákmányolja. Ezt az eljárást alkalmazta aztán a város és a vármegye dolgainál is, melyeket ép' oly kevéssé ismert el jó gazdáinak. Ezért a felsőbb parancsolatok s a közmunkára és a közhaszonvételekre vonatkozó rendeletek iránt önkéntesen nem igen tanúsított engedelmességet. A mulasztásoknak és kihágásoknak vége-hossza nem volt; a legeltetésre, kaszálásra, szántásra, nádvágásra, halászatra, pálinkafőzésre vonatkozó tilalmakat sűrűn áthágták, néha magok a bírák is, habár ily esetben a tanács különösen szigorú volt. A Károlyiak eleitől fogva | 1787. »kényén tartottnak« s szófogadatlannak nyilvánították vásárhelyi jobbágyaikat, a mint ezt fentebb láttuk. Antal gróf »vakmerőeknek, dacosoknak s köteles szolgálatukban hanyagoknak« írja őket gróf Haller József főispánhoz küldött levelében.¹ Ugyanez időből a szolgabíró ily rajzot ad rólunk: »a vásárhelyi nép nagyon engedetlen, szófogadatlan, sem bírójának, sem a méltóságos uraság parancsolatjának nem engedelmeskedik. — »Ó excellentiája« így inti tehát a népet, »keményen parancsolja, hogy minden ember szófogadó s engedelmes legyen mind bírójának, mind a méltóságos vármegye és dominális tiszt uraknak, mert a ki szófogadatlanságban fog tapasztaltatni, a mi rajt' esik, magának tulajdonítsa, s olyan esik rajta, a mi eddig nem esett és most e leszen utolsó megintése a népnek.«²

E fenyegetésnek azonban ép' annyi láttatja volt, mint a többi intéseknek. Hiába szabták ki és hajtották végre a súlyos büntetéseket, mindig kerültek nagyobb számmal, kik a tilalom ellenére kaszáltak a réten, szántottak a me-

¹ A levél a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

² V. tjkv V. 401.

zón és halásztak ott is, a hol szabad nem lett volna, nem állottak ki pontosan a munkára, olykor szemtől szembe szállottak s dulakodásba keveredtek az urasági cselédekkel, a kisbírákkal, utca kapitányokkal, egyházfiakkal steff. s mások hallatára szidalmakkal illették az uraságot, a bírákat és mindennemű előljárót s ezzel kihívták magok ellen a bíróságokat, tömlöcöztetéseket, botozásokat s egyéb ütlegetéseket steff. Pedig a bírák mindig résen voltak a magok és a felsőség tekintélyének megóvásánál s a feleselés vagy nyakasság legkisebb nyilvánulását sem hagyták megtorlás nélkül. Igy 12 pácát mérettek egy jobbágyra, a ki a bárány dézmálás végrehajtására kiküldött közegek azt mondá: »Az egész városban nincs rosszabb ember te nálad«, |1778. valamint arra is, a ki a pipa adó befizetését szorgalmazó jegyző szavaira a templom kerítésében ezt a megjegyzést tette, »mintha királyi parancs volna«, nemkülönben arra a harmadikra is, a ki ugyane helyen egy más alkalommal, mikor a 17 krajcáros napszámot hirdették, azt merete mondani: »Bolond volna, a ki elmenne.« É szigoru |1779. orvoslásnak hatása azonban kevés ideig tartott s egyesek engedetlenségét és dacosságát újra a szélsőségekig felfokozták a gyakran ismétlődő néplázongások, melyek lefolyását fentebb láttuk s melyek alkalmával a háborgó és lármás elemek, habár csekélyebb számmal voltak is, felibe kerekedtek a békés és józan értelműeknek, saját bélyegöket nyomták rá az egész népre s városunkat messze vidéken és a felsőbb hatóságok előtt is oly rossz hirbe keverték, melyre lakosságának többségénél fogva nem volt méltó. Ez volt egyik büntetése a nagyobb résznek azért, hogy az erkölcsi bátorságot levetkőzte és mélyebb meggyőződése hiányzott olyan kérdésekben, melyeknél a nyilvános tullicitálástól vagy lehurrogástól lehetett tartania. Az a jóindulatu támogatás is, melyben a legfőbb kormányzések s az udvar részesítették a panaszaival hozzáforduló népet, növelte ebben közvetlen törvényes urai iránt az engedetlenséget és ellenmondást, a háborgási és pereskedő hajlandóságot. Nem is volt másban bizodalma a jobbágynak, mint királyában és a kormány legfőbb embereiben. Ezek jóindulatában és pártfogásában szentül hitt s ezek iránt érzett őszinte tiszteletet, hódolatot és törhetetlen hűséget, melyben csak a korszak vége felé kezdett megrendülni, mikor a helytartótanács és a király az uraság elleni elmérgesült perekben nem neki, hanem a földesuraknak kedvezett. Egyébiránt a király iránti hódoló hűség hagyományos volt

annyival inkább, mert a török alatti ügyefogyott és oltalom nélküli állapot felköltötte a lakosságban a hatalmas pártfogó utáni kivánságot, miért is az egész hódoltság alatt, de főképp annak végén, őszintén járult a magyar király zászlója és pajzsa alá, hol földesurai nagyobb részét s Bercsényit is találta. Említettük is, hogy az utóbbi időben mint buzgó eleségszállítók és kalauzok voltak ismeretesek a császári táborban, s Jenő herceg többször mondá nekik: »Ti hivek vagytok.«¹ A király és a hazához való ragaszkodás tette bátorrá és vitézzé a harcmезőn, a miről, mint láttuk, Simonyi ezredes tett bizonyosságot, a minőnek egyébként mezei életmódja is előkészítette, mely a nélkülözésre, kitartásra s a lovon járásra gyermekkora óta megtanította.

A mi végül a különböző vétkek és bűnök számarányát illeti, e részben nemcsak a rendszeres statisztikai táblázatok hiányoznak az egész korszakból, hanem a ránk maradt jegyzőkönyvek feljegyzéseit sem tekinthetjük teljeseeknek, mivelhogy némely időszakból merőben hiányoznak a bűnügyi tárgyalások és följegyzések, másikból pedig majd a nagyobb (gyilkosság), majd a kisebb vétségekről nem találunk adatokat. Attól fogva, hogy ilyen feljegyzések vannak, egyenként kiírtam és osztályoztam a feltalált és ide tartozó eseteket s az eredmény következő:

1720—1739-ig évenként 3—6 eset felett ítélt az úriszék (kibővitve a megyei tisztviselőkkel s a vásárhelyi bírakkal). Leggyakoribb vétség a becsületsértés és szitkozódás volt, melyért 25—40 pálca (nőknél korbács) járt, aztán a tolvajság (jóságlolás, házfeltörés) és paráználkodás, melyekre az ügyész rendszerint halált kért, s ezt a törvényszék eleintén meg is szavazta, később azonban 20—150 palcára mérsékelte (a nőket feltűnően szigorúan ítélte meg), majd a bűbájosság (boszorkányság) évenként 1—3 (legtöbb 1730—1734.), melyre fejvesztést vagy megégetést mondtak ki, aztán a széksértés és

¹ Szőnyi Penj. a ref. egyház jkvében I. 83.

dacosság, melynek büntetésébe 8 forint birságot vagy 6—12 pálcát szabtak ki. Az istenkáromlás igen ritka eset volt, melyet szintén halállal büntettek. Gyikosságra (emberölésre) az egész időszaktól három példa van, két ízben a megesett leány ölte el gyermekét, egy nő pedig férjét alvása közben gyilkolta meg. Mindenik esetben halált mondtak ki a bírák. Verekedés, bicskázás s gyikossági kísérlet többször fordult elő, a miért 100—300 pálcát és egy évi bilincsből töltendő börtönt szabtak ki. Megjegyzendő azonban, hogy ez időszaki adatai az egész vármegye területére szólnak; melyekből a vásárhelyi eseteket nem lehet elkülöníteni, s hogy a kisebb vétségeket bíránk magok torolták meg, legtöbbször megcsapatással vagy egyházkövetéssel, melyekről ez időből tüzetes feljegyzés nem maradt fenn. Valószínű, hogy a tanács jegyzőkönyvébe sem minden esetet irtak be. 1724—26-ban, 3 év alatt, 11 fegyelmi esetről szól e könyv, melyek közt káromkodás, szitkozódás, rágalmazás volt 6, verekedés 2, verem és pásztorügy 2, kutyamarás 1; 1727. és 8-ban két éven át 19 fenyítő esetet találunk, melynek nagyobb része káromkodás és verekedés; 1740—43-ig feljegyeztek 4 mezei rendőri kihágást, 2—2 kurta csapszékét, káromkodást, tolvajságot és rágalmazást, egy hatóságnak ellenszegülést.

1740—1750-ig, 12 esztendőről, vannak feljegyzések, melyek szerint összesen 138, évenként 4—27 eset fordult elő az összes hatóságok előtt, melyek közé a tanács is értendő. Legtöbb volt (évenként átlag 2—7) ekkor a szitkozódás, melyre most már 6—40 pálcát, néha ezen felül megkövetést is vagy 6 forint birságot mondtak ki; a verekedés (évi átlag 3) büntetése 6—12 forint birság vagy legtöbbször 6—60 pálca, aztán a tolvajság (évenként átlag 3), melyért 1—8 forint birságot vagy 6—150 pálcát szabtak ki a tettesre, aztán az istenkáromlás (átlag

0—5), melyet 30—50 pálcával büntettek, és a paráz-
 naság, 12 év alatt 8 eset, melyért egy ízben (kettős
 házasság) halált, egyébként 12—40 forint birságot,
 illetőleg 12—60 pálcát mondtak ki. Gyilkosságra
 (férjgyilkolás) egy példa van, melynek tettesét elő-
 zetes tagcsönkítások után kiirtották; bűbájosságra
1756-ig vannak esetek (évenként 0—5), melyekben
 olykor tilalom ellenére is a tanács ítelt, mégpedig
 enyhébben, olykor pedig a boszorkányságot egy
 másik boszorkánnyal »állította meg». Különben ezek
 eseteit, mint a főbenjáró bűnösökéit, rendszerint a
 megyei törvényszék és az úriszék ítélte, — rontásért,
 emberen járásért vagy boronálásért steff. általában
 halálra, a boszorkányság gyanujáért tömlöcre, vas-
 ban, rostahányásért, melyet a nem boszorkányok
 is gyakoroltak egymás ellen, 6 frtra (1751). Az úri-
 szék ítéletei gyakrabban szóltak halálra.¹ 1740-ben
 mintegy 5 esetben ítelt az úriszék, szokás szerint
 halálra, míg nem 1756-ban Mária Terézia kormánya
 elrendelte,² hogy a boszorkány ítéleteket végrehajtás
 előtt terjesszék fel hozzá, a város ellen pedig
 tartsanak vizsgálatot: mitől fogva azok egyszerre
 megszűntek, — annyival inkább, mert később a
 helytartótanács azt is utasításba adta, hogy a boszor-
 kányok ellen nem kell pert indítani, ha csak igen
 világos bizonyítékok nincsenek.³ Az éjjeli kóborlást
 a bírák fenytették, de erről irást sem vezettek.

1760—1775-ig 11 évről ismét vannak feljegy-
 zések összesen 152 esetről. Ebből jutott rendőri
 kihágásra 50, mi alatt éjjeli kóborlás, utcázás, csa-
 vargás, udvaron, malomban pipázás, tüzzel való

¹ L. az egyes ítéleteket az úriszék bekötött jkvében
 Csongrádm. ltrában és szétszórva a városi ltr iratai közt.

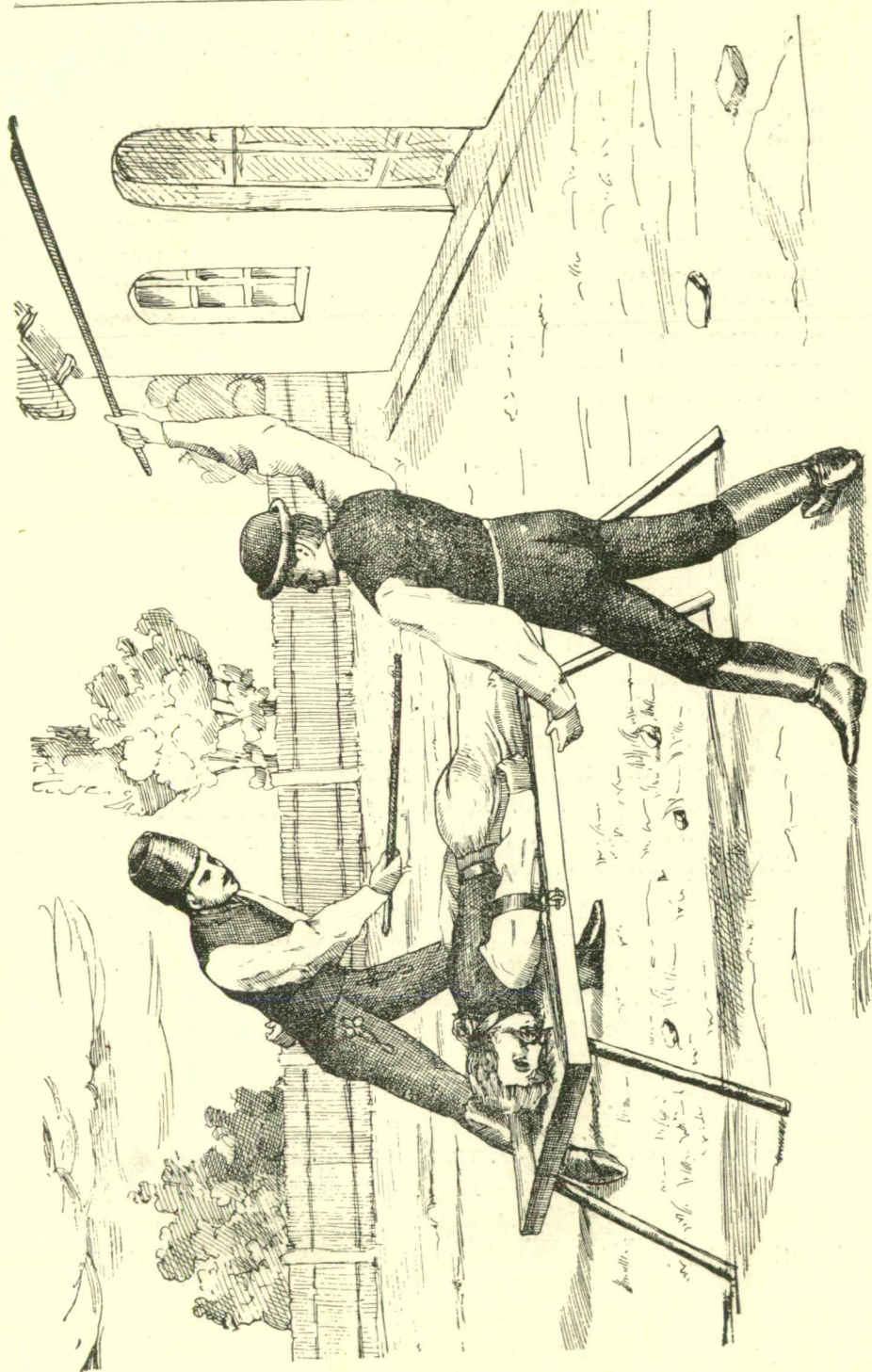
² A rend. 1756. ápr. 16-ról Csongrádm. lt. XV. 16.,
 17. és 16.

³ A rendelet 1768. jul. 20-ról Csongrádm. ltrában
 XXIII. 14.

vigyázatlan bánás, hatóságnak való ellenszegülés stff. értendő; 31 pedig istenkáromlásra, 26 lopásra, 24 szitkozódásra, 11 szándékos kártételre, 6 verekedésre, 4 paráznaságra esett. A tanács jegyzőkönyve szerint 1766. és 7-ben két év alatt személy elleni vétséget 11, vagyon ellenit 16, egyébfelét (jobbára éjjeli kóborlás és káromkodás) 49 esetben követtek el. De 1768-ból már mindössze csak 2 esetnek van nyoma. Ezen kívül kivégeztek hatot, vásárhelyieket. Halálos ítéletet az úriszék 1755-ben hatot mondott ki tolvajokra, kiknek ketteje másunnét való volt, 1756-ban kettőt, szintén lopásért, idegen pásztorokat, a következő években 1—1-et, kik jobbára szintén másunnét valók voltak. A kath. halotti anyakönyvek szerint 1778—1781-ig évenként 1—5 kivégzés történt, melyeknél valláskülönbőség nélkül a plebánosok kísérték ki az elítélteket. Vagyoni pőr 1773—5-ig három év alatt összesen 67 fordult elő.

1790—2-ben, az alföldi nagy inség idején, három év alatt a városházánál az esetek száma 447-re szökkent fel, melyből rendőri kihágásra, beleértve a hatóságnak való ellenszegülést s a széksértést is, 129, lopásra 106, szándékos kártételre 68, káromkodásra és paráznaságra 41—41, verekedésre 39, becsületsértésre és szitkozódásra 16 jutott, csalásra, hamis esküre pedig 7. Most már büntetés fejében egyre-másra pálcát (nőknél korbácsot) róttak ki. A legkisebb büntetés (éjjeli kóborlásért) rendszerint 6 pálca, a legnagyobb 24—50 volt, utóbbikat egy nő kapta. Vagyoni kereset volt a tanács előtt 1790-ben 35.

1819. és 20-ban a vármegyén minden lopást jegyzékbe vezettek, melyből tudjuk, hogy e két év alatt 345 ilyen eset fordult elő az egész megye területén, a lopott s illetőleg rabolt tárgyak összes értéke pedig 81691 forintra rugott. Leginkább lopták

130. sz. A deresen.

a jószágot.¹ A csongrádi uradalom börtönében a nyári hat hónap alatt 21 elítélt rab között 13 volt vásárhelyi. Büntetésbe $\frac{1}{6}$ —2 évi börtönt, 10—200 pálcát, 2—250 forint fizetséget mondtak ki. A börtön rabjainak összes száma 73, kiknek életkora 11—60 év közt váltakozott, jobbára pásztorok, zselérek és gazdák. Cigány nagy számban. Zsidó is volt egy, ki felett nem a megye, nem is a város, hanem a földesuraság látott törvényt. Tizenhárom | 1835. évvel később az uradalom tömlőcében 84 rab ült, kik közt 49 volt vásárhelyi. A rabok közül elítéltek 39-et (köztök vásárhelyi 26), fölmentettek 17-et. Amazok csaknem mind pásztorok, van egy-két mesterember és kertész is. Büneik jószág- és gabnalopás, orgazdaság, káromkodás, verekedés, gyujtogatás, gyilkosság. Életkoruk 20—50 év közt.² Mint-hogy a férjek nagy része állandóan a mezőn künn lakott, nem lehet feltűnő, hogy a tettesek közt főleg paráznság, korcsmai kihágás, szitkozódás, lopás eseteinél a nők minden időszakban aránylag nagy számmal voltak. Egy nő, urának sok portékáját elhordván a korcsmába s ezért már több ízben megkorbácsoltatván, végre 70 korbácsra ítéltetett s irást adott róla, hogy »soha többé részegítő italt nem fog innya«. ³ Volt eset, hogy az úri- | 1748. szék egyszerre 14 parázna nőt csapatott | 1766. meg.⁴ A kihágó, — főleg az egymást mocskoló és verekedő — asszonyok ellen a bírák mindenkor igen szigorúak voltak s a lehető legkeményebb büntetéseket mondták ki. A boszorkányok kizárólag az öreg asszonyokból kerültek ki.

Az úriszék s később a vármegye illetékessége

¹ V. It. Rvi. 36. cs. 67. sz.

² Kaszap-féle iratok a gymn. ktrban.

³ V. tjkv II. 111.

⁴ Az úriszék jegyzőkönyve a gr. Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

Csongrádmegyére terjedvén ki, a vétkesek az egész megye területéről, sőt az ország egyéb részeiről is valók voltak, miután itt fogattak meg és a bűnt itt követték el. A legnagyobb gonosztevők rendszerint idegenek voltak, mert az alföld állatgazdagsága, téres pusztaságai s rétségei messze földről is ide csábitgatták a tolvajokat és rablókat. Így 1755-ben az úriszék öt tolvajt ítelt nálunk halálra,¹ kiknek egy része vidéki volt (köztök egy tápéi kanász), másik évben egy csongrádi csikóst, egy ugocsamegyei csordást és egy helybeli csordást, 1761-ben egy debreceni embert, 1763-ban egy csongrádi cigányt akasztottak fel nálunk, és így tovább. A XIX. század leghiresebb rablói, az 1834-ben itt felkötött Sándor Sándor s a negyvenes évek haramiája, Rózsa Sándor, ki határunkba is sok gonosztettet követett el, szintén másunnét valók voltak. A gonosztevők s a kivégzettek ezen száma azonban régebbi időhöz, más vidékekhez s Európa egyéb országaihoz képest még csekélynek mondható. A török alatt nev. az egész alföldön úgyszólván megszűnt a mezei közbátorság. Békésmegyében még a XVIII. sz. elején is a lopás, rablás, gyújtogatás, verekedés, paráznság igen el volt hatalmazva.² Ellenben nálunk az úriszék bünfenyítő tanácsa sok ideig évenként csak egyszer ülésezett, — oly időszakban, mikor a bánsági oláhok tolvajlásai és rablógyilkosságai ellen folytonosan a katonaságot kellett mintegy hadjáratban alkalmazni.³ 1764. Temesváron a tolvajok nem fértek a börtönben.⁴ Ennek vidékén az oláhoktól, gyilkos természetök

¹ Végrendeleteik V. tjk. III. 37.

² Karácsonyi, Békésvm. tört. s rég. évk. XIII. 38.

³ Szentkláray, Az oláhok költöztetése Délmagyarországon. M. T. A. értek. a tört. tud. köréből 1891. 91.

⁴ Magyar Kurir. 1787. 285. 380.

miatt még a késeket is el kellett szedni, | 1787. ugyanakkor Aradmegyében, Kalocsa vidékén s egész Erdélyben a rablóktól nem lehetett járni az országutakon,¹ Máramarosban s Nagyváradon pedig tetemes katonaságot alkalmaztak a lakosság oltalmára.² A magyar hazában általán véve igen olcsó volt a paraszt testi épsége és élete s a vármegye urai a vétkes jobbágyok ellen a kinzás és a kivégeztetés különféle nemeit sűrűn alkalmazták, úgyhogy az utazók mindenfelé találták az akasztófákat, melyeken a kivégzettek függöttek.³ De a külföldön még rosszabb állapotok voltak s magában a szent városban, Rómában, 13 év alatt 22 ezer gyilkosságot követtek el. | 1774—1787.

¹ Magy. Kurir. 319., 339., 372., 518.

² U. o. 308., 535.

³ Grünvald, A régi Magyarország. 400—401 (néhol tullozza a nemesek erkölcsi silányságát és a parasztok sorsának nyomorúságait).

